

להיות ילד דו־לשוני: מיתוסים בראי המחקר

ד"ר שרון ערמון־לוטם

המחלקה לאנגלית והמרכז הבינתחומי לחקר המוח ע"ש גונדה, אוניברסיטת בראילן

קיימים כיום מחקרים רבים המצביעים על יתרונות קוגניטיביים של ילדים דו־לשוניים בהשוואה לילדים חד־לשוניים.

ישנם מיתוסים רבים על היכולות הלשוניות והקוגניטיביות של ילדים דו־לשוניים (ורב־לשוניים). בין היתר נשמעת לא פעם הטענה כי ילדים דו־לשוניים לומדים לאט יותר לדבר וכי כאשר ילד מגלה קושי ברכישת שפה בשתי שפות עדיף להשתמש רק באחת מן השתיים.

המאמר ינסה להפריך את המיתוסים הללו לאור מחקרים חדשים המצביעים על כך שדו־לשוניות איננה מאופיינת בעיכוב ברכישת השפה ושילדים דו־לשוניים המתקשים ברכישת שפה (בשל לקות שאינה קשורה בדו־לשוניות) אף מראים יתרון בתחומים לשוניים מסוימים על פני עמיתיהם החד־לשוניים המתקשים ברכישת שפה. המאמר יבחן את הממצאים הללו לאור הידוע על היתרונות של ילדים דו־לשוניים על פני ילדים חד־לשוניים בביצוע מטלות קוגניטיביות הדורשות גמישות מחשבתית והבחנה בין עיקר לטפל.

גלי ההגירה הרבים ששטפו את העולם המערבי בעשורים האחרונים הביאו לעליה ניכרת במספר הילדים הגדלים בסביבה רב לשונית. דבר זה בולט בישראל שבה נקלטו כמיליון עולים מחבר העמים לשעבר, המהווים כששית מכלל האוכלוסיה היהודית. כך למשל, דו"ח של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בשיתוף עם משרד החינוך מ־2006 מראה שעשרים אחוזים מן הילדים שנכנסו לכתה א' בחינוך הממלכתי ב־2004 באו מבית שבו לפחות אחד ההורים איננו

דובר עברית¹. רבים מילדים אלה מתחילים לרכוש עברית, שפתם השניה, רק עם הגיעם למערכת החינוך הפורמאלית, ולכן, לפחות לזמן מה הם פחות רהוטים בעברית מעמיתיהם החד־לשוניים. מצד שני, נהנים ילדים אלה משליטה בשתי שפות שאף אם איננה תמיד מאוזנת, הרי היא מקנה להם חיבור לשני עולמות שונים ושתי תרבויות שונות. יתר על כן, קיימים כיום מחקרים רבים המצביעים על יתרונות קוגניטיביים של ילדים דו־לשוניים בהשוואה לילדים חד־לשוניים. ריבוי הילדים הדו־לשוניים (והרב־לשוניים) מעורר שאלות לגבי המדיניות הלשונית הרצויה במסגרות השונות בהן נמצא הילד (בית, גן־ילדים, בית־ספר, חוגים, וכד'), אשר תתן מענה מיטבי לצרכי הילד תוך תמיכה בהצלחתו האקדמית.

הדבר נכון במיוחד לגבי ילדים דו־לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית. לקות זו, הרווחת בקרב שבעה עד עשרה אחוזים מן האוכלוסיה (הן חד־לשונית והן דו־לשונית) מוגדרת כעיכוב בהתפתחות השפה של לפחות שנה אחת לעומת הגיל הכרונולוגי וזאת בהיעדרם של גורמי רקע כרמת משכל נמוכה, כלקות שמיעה, כלקות בתקשורת הבין אישית (אוטיזם), או כלקות נויורולוגית התפתחותית שעשויים היו להסביר את העיכוב השפתי. באוכלוסיה הדו־לשונית קיים קושי באבחונם של הלוקים ולכן אינם זוכים תמיד לתמיכה הראויה. מצער אם כן לגלות, שהמדיניות הלשונית הנקוטה בבתיים, בגנים ובידי מי שאמונים על הטיפול בילדים אלה, מתבססת במחקרים רבים

http://www1.cbs.gov.il/www/publications/education_imig04/education_imig_h.htm 1

מרבית המיתוסים

המוטעים העוסקים

ביכולות הלשוניות

והקוגניטיביות של ילדים

דו־לשוניים מתייחסים

למי שנעשה דו־לשוני

בו־זמנית. אחד המיתוסים

הוא שילד דו־לשוני מתחיל

לדבר מאוחר מילד חד־

לשוני ומתפתח יותר לאט

מבחינה לשונית.

הוא שילד דו־לשוני מתחיל לדבר מאוחר מילד חד־לשוני ומתפתח יותר לאט מבחינה לשונית.

מאחר שאין בסיס מדעי למיתוס זה ולא קיימים מחקרים אשר מצביעים על הבדל בין האוכלוסיה הדו־לשונית לאוכלוסיה החד־לשונית, נשאלת השאלה מה מקור המיתוס. איחור בדיבור, למשל, מאפיין כעשרים אחוז מאוכלוסיית הילדים (החד־לשוניים והדו־לשוניים). לילדים אלה יש אוצר מילים של פחות מ־50 מילים בגיל שנתיים. בעוד שמחצית מן הילדים האלה יסגרו את הפער עד גיל שלוש, המחצית השנייה אכן תאובחן בשלב מאוחר יותר כסובלת מלקות שפה ספציפית. כאשר ילד דו־לשוני נמנה על אוכלוסיית המאחרים בדיבור, הסביבה נוטה לקשר זאת לדו־לשוניות, אשר למבוגרים רבים מהווה אתגר. בפועל, דו־לשוניות טבעית לילדים כמו חד־לשוניות ואינה גורמת עיכוב בדיבור.

יתר על כן, גם כשמדובר ביכולות לשוניות יותר מורכבות, לא נמצא על פי רוב פער לרעת הדו־לשוניים. כך למשל נמצא שילדים דו־לשוניים זהים לבני גילם בהתפתחות התחברית שאיננה, בהכרח, תלוית שפה, ואף נעזרים בשפה אחת ברכישת השפה השנייה. כמו כן נמצא שהם מפגינים יכולת גבוהה יותר בסיפור סיפורים תוך שימוש רב בתיאורים ובהבעת עמדות אישיות, ומקדימים

על מיתוסים שאין להם יסוד מדעי. מאמר זה מנסה לבחון שני מיתוסים כאלה הכרוכים זה בזה: המיתוס הראשון הוא שילדים דו־לשוניים לומדים לדבר יותר לאט מילדים חד־לשוניים והמיתוס השני הוא שכאשר הילד מגלה קושי ברכישת השפות להן הוא חשוף, עדיף להשתמש בשפה אחת בלבד.

דו־לשוניות בו־זמנית – ערש המיתוסים

האוכלוסיה הדו־לשונית מגוונת ביותר בשל הדרכים השונות בהן הופך אדם לדו־לשוני. נבדיל במיוחד בין דו־לשוניות בו־זמנית (שתי השפות נרכשות יחד) לבין דו־לשוניות עוקבת (שפה נרכשת אחרי שפה). דו־לשוניות בו־זמנית מתייחסת לרוב לילד (וכמובן גם למבוגר) הגדל בבית דו־לשוני (שבו כל אחד משני ההורים דובר את שפתו־הוא) או לילד הגדל בבית חד־לשוני, שבו השפה שונה משפת הסביבה, אך הוא נמצא מינקותו במסגרות חינוכיות הדוברות את שפת הסביבה (למשל, במעון יום מגיל 3 חודשים). ילד זה מתחיל להשתמש בשתי השפות בו־זמנית. מרבית המיתוסים העוסקים ביכולות הלשוניות והקוגניטיביות של ילדים דו־לשוניים מתייחסים למי שנעשה דו־לשוני בו־זמנית. אחד המיתוסים

לשפה שניה. ילדים אלה רוכשים שפה אחת לפני השפה השניה. מעקב אחרי רכישת השפה השניה באוכלוסיה זו, וכן העובדה שבמקרים רבים הילדים משמשים פה להוריהם, מצביעים על כך שילדים זקוקים למשך-חשיפה קצר למדי לשפה השניה (בהשוואה למבוגרים) כדי להגיע לתפקוד לשוני המאפשר השתלבות חברתית. עם זאת, דו"ח של הבנק העולמי מצביע על כך שהשתלבות אקדמית מיטבית מצריכה לפחות חמש שנות חשיפה², ומחקרים שבחנו ילדי עולים חדשים בגני הילדים בארץ מצביעים על כך שדרושות לפחות שנתיים של חשיפה לשפה השניה כדי להתקרב לנורמה החד-לשונית באבחונים סטנדרטיים, וארבע שנים כדי להגיע לממוצע החד-לשוני.

לגבי שתי האוכלוסיות הדו-לשוניות האלו, נפוץ המיתוס הקושר בין קושי ברכישת השפה הראשונה והשניה, להמלצה להשתמש בשפה אחת בלבד. מיתוס זה בא למשל לידי ביטוי במדיניות לשונית אשר נצפתה בגנים שפתיים, אותם גנים המיועדים לילדים בעלי לקויות שפה ותקשורת, שבהם נאסר השימוש בשפה שאיננה עברית, אף על פי שלא קיימת הנחיה מפורשת לכך ממשרד החינוך. מקום נוסף בו יש למיתוס זה השפעה רבה

לילדים חד-לשוניים בהתפתחות סמונטית ובהבנתן של דרמשמעויות ומטפורות. מכאן ניתן לראות כי למיתוס הזה אין כל בסיס מדעי, ובסך הכל ניתן לומר שלעיתים אף קיימת עדיפות לילדים דו-לשוניים כאשר ידע הנרכש בשפה אחת מקל על רכישתו בשפה השניה. למיתוס זה על איחור בהתפתחותם של הדו-לשוניים אין בסיס מדעי אבל יש לו השפעה שלילית ומכרעת בכל הקשור לתת-אבחון של ילדים דו-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית, שכן הוא גורם לכך שהורים שפנו בבקשת עזרה, נדחים בטענה שהילד דו-לשוני ולכן הוא מאחר בדיבור או מתפתח יותר לאט, ואם רק יחכו עוד קצת, הכל יסתדר. במחצית מן המקרים זה אולי נכון, אבל מה על המחצית השניה?

דו-לשוניות עוקבת - אתגר או פיצוי לילדים בעלי לקות שפה

דו-לשוניות עוקבת מאפיינת בהגדרה ילדי מהגרים, ילדי שליחים, וילדי מיעוטים (וכמובן גם מבוגרים) הגדלים בבית חד-לשוני (ולעיתים גם בסביבה חד-לשונית), ובעקבות הגירה, או כניסה למערכת החינוך בגילאי הגן ובית הספר, נחשפים

בסך הכל ניתן לומר

שלעיתים אף קיימת

עדיפות לילדים דו-לשוניים

כאשר ידע הנרכש בשפה

אחת מקל על רכישתו

בשפה השניה.

Tucker, G.R. 1999. A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education. 2

Washington, DC: Center for Applied Linguistics.

הוא החלטות טיפוליות שמחליטות קלינאיות-תקשורת והמלצות הניתנות להורים של ילדים לקויי שפה, לדבוק בשפה אחת בלבד, למרות ההמלצות המפורשות של האגוד הבינלאומי של קלינאי התקשורת (IALP)³ לעודד שימוש וטיפול בשתי השפות. מחקרים רבים שנערכו בשנים האחרונות בארץ ובחו"ל מפריכים לחלוטין את המיתוס הזה⁴. חוקרים בקנדה שבחנו ילדים דו-לשוניים (צרפתית-אנגלית) בעלי לקות שפה ספציפית לא מצאו הבדל בינם לבין ילדים חד-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית. גם מחקרים אשר מצאו דווקא הבדל כזה הצביעו על היותו זניח באופן שאינו מצדיק כלל ועיקר ויתור על דו-לשוניות באוכלוסיה זו. במחקר שלנו, העוסק בדו-לשוניים עוקבים, הושוו ילדים דו-לשוניים (אנגלית-עברית) בעלי לקות שפה ספציפית לשתי קבוצות ילדים חד-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית וגם כאן לא נמצא פער בבין החד-לשוניים לדו-לשוניים במדדים לשוניים מגוונים. ממצאים אלה נראה שבניגוד למיתוס, אין דו-לשוניות מהווה אתגר עבור ילדים בעלי לקות שפה ספציפית, יותר מאשר היא מהווה אתגר לילדים בעלי התפתחות תקינה, כאשר בוחנים את ביצועיהם אחרי יותר משנתיים של חשיפה לעברית.

יתר על כן, מחקרים המשווים בין האוכלוסיה החד-לשונית והדו-לשונית מצביעים על יתרון לדר-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית הן בתחומים שבהם ידע מן השפה הראשונה מקל על שימוש תקין בשפה השניה והן במקרים שלא נמצא קשר כזה. כך למשל, בהשוואה בין אותן קבוצות נבדקים אשר נדרשו לספר סיפורים לפי תמונות התברר שהן הילדים החד-לשוניים והן הילדים הדו-לשוניים נטו להשמיט את נושא המשפט באופו לא תקין. אחד הילדים סיפר למשל:

אמא הכינה לילדים שלה אוכל ואכלו ואכלו
 אח"כ בא לו זבוב. אח"כ הוא כעס
 אח"כ שמו לה בייגלה בונב
 אח"כ שמו לה בשערות משהו חם
 אח"כ ניקו אותה וזהו.

מי אכלו? מי שמו בייגלה? מי שמו משהו בשערות?

מי ניקו? בכל המשפטים האלו חסר נושא למשפט ולכן לא ברור על מי מדובר. סגנון זה איפיון את מרבית הילדים בעלי לקות השפה, אבל הילדים החד-לשוניים נטו להשמיט את נושא המשפט באופן לא תקין פי שלוש מן הילדים הדו-לשוניים. הסבר אפשרי לכך הוא המגבלה הנוקשה באנגלית על השמטת נושא המשפט, שכן אי אפשר לומר באנגלית רק went, בעוד שבעברית אפשר לומר הלכתי.

במטלה אחרת נתבקשו ילדים מקבוצות אוכלוסיה שונות לחזור על משפטים כגון "אחי הגדול מקשיב למוסיקה רועשת" או "אח שלי הסתכל על אריות בגן החיות". בעוד שמטלה זו איננה מהווה בעיה כלשהי לילדים בעלי התפתחות תקינה (הן חד-לשוניים והן דו-לשוניים), הריהי מציבה קושי בפני ילדים בעלי לקות שפה, אשר אינם חוזרים במדויק על המשפטים ומשמיטים לא פעם את מילות היחס (ל, על), ואומרים למשל "אחי הגדול מקשיב מוסיקה רועשת" או "אח שלי הסתכל אריות בגן החיות". גם במטלה זו מצאנו שילדים חד-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית השמיטו מילות יחס פי חמש מילדים דו-לשוניים (אנגלית-עברית) בעלי לקות שפה ספציפית. גם כאן, קיומם של פעלים באנגלית אשר משנים את משמעותם כאשר נוספת להם מילת יחס, למשל turn on ו turn off (דבר שלא קיים בעברית) יכול להסביר את היתרון היחסי של אוכלוסיה דו-לשונית זו של בעלי לקות-שפה ספציפית. מעניין שמסקנה זו נתמכת במחקרנו שנערכו באוכלוסיה הדוברת רוסית-עברית, שבה השפה הראשונה איננה מקנה יתרון דומה, ושם, אכן, לא נמצא פער כזה.

עם זאת ישנם גם מקרים שאינם מוסברים על ידי מאפיינה של השפה הראשונה. כך למשל הראינו במחקרים שילדים דו-לשוניים דוברי אנגלית-עברית בעלי לקות שפה ספציפית אינם נבדלים מילדים חד-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית בשימוש בנטיית העבר בגופים השונים (קפצתי, קפצת, קפצת), אך מוכיחים ביצועים יותר טובים בנטיית ההווה (הילדות קופצות), אף על פי ששפתם הראשונה, האנגלית איננה תומכת בהבחנה בין יחיד לרבים או בין זכר לנקבה. מחקר

מצאנו שילדים חד-לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית השמיטו מילות יחס פי חמש מילדים דו-לשוניים (אנגלית-עברית) בעלי לקות שפה ספציפית. גם כאן, קיומם של פעלים באנגלית אשר משנים את משמעותם כאשר נוספת להם מילת יחס, למשל turn on ו turn off (דבר שלא קיים בעברית) יכול להסביר את היתרון היחסי של אוכלוסיה דו-לשונית זו של בעלי לקות-שפה ספציפית.

<http://ialp.info/joomla/docs/recommendations/Recommendations%20final%20draft%20.pdf> 3

<http://bi-sli.org/cliniciansandeducators.htm> 4

נוסף הראה יכולת טובה יותר בחזרה על מבנים תחביריים מורכבים. אין פלא אם כן, שכיום גדל העניין בתרפיה דו־לשונית עבור ילדים לקויי שפה כדי לשפר את ביצועיהם הלשוניים.

מימצאים אלה המלמדים כי דו־לשוניות מהווה כעין פיצוי עבור ילדים דו־לשוניים בעלי לקות שפה – אותם דו־לשוניים שניכר בהם עיכוב התפתחותי בדיבור בלבד – משתלבים היטב במחקר העוסק ביתרונות הקוגניטיביים הנלווים לדו־לשוניות. ילדים דו־לשוניים מראים יתרון בכל הקשור למטלות קוגניטיביות הדורשות דיכוי של אינפורמציה לא רלוונטית כמו למשל בציור השבועי לילד המופיע במוסף של העיתון ידיעות אחרונות שבו הילדים (וגם המבוגרים) מתבקשים להתעלם מן האינפורמציה החזותית המיותרת בחיפוש אחרי הדמות שנעלמה (כפי שהם מדכאים את השימוש בשפה אחת כאשר הם משתמשים בשפה השניה). יתרון דומה נמצא במטלות הדורשות מעבר חד בין סוגי מידע שונים כנדרש במטלות מיון ומיון מחדש (בדומה לקלות בה הם מבצעים מעבר משפה לשפה). מעניין שאותן יכולות קוגניטיביות שתורמת הדו־לשוניות, נמצאו לקויות אצל ילדים בעלי לקות שפה ספציפית. כך למשל נמצא שילדים חד־לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית מתקשים יותר מעמיתיהם הדו־לשוניים להתעלם ממידע לא רלוונטי במטלות חשיבה ולעבור ממטלה למטלה. באחרונה אף הוצע באוניברסיטת מיניסוטה להשתמש במטלות קוגניטיביות ככלי טיפולי באוכלוסיה לקוית

השפה. האם ייתכן כי לדו־לשוניות יש השפעה דומה? מחקר חלוץ שערכנו באחרונה מלמד שאף על פי שקיים פער בין דו־לשוניים בעלי לקות שפה ודו־לשוניים בעלי התפתחות תקינה, הדפוס שלו שונה מכפי שדווח לגבי האוכלוסיה החד־לשונית. בעוד שאצל ילדים חד־לשוניים ניכר פער הן ביכולות דיכוי וקושי להתעלם מאינפורמציה לא רלוונטית והן ביכולות מיון ומעבר ולפיכך הם מתקשים בחלוקה לקבוצות ובחלוקה מחודשת, הרי שאצל הילדים הדו־לשוניים יש פער כזה רק ביכולות מיון ומעבר. ממצא ראשוני זה מראה על תועלת אפשרית של הדו־לשוניות גם ברמה הקוגניטיבית ועשוי להסביר אותם מקרים בהם לא נמצא הסבר המבוסס על מאפייני שפת האם. לסיכום, מחקרים אלה מצביעים על חשיבותה של בחינה מחודשת של המיתוסים ועל היתרונות הטמונים בעידוד הדו־לשוניות הן באוכלוסיה בעלת התפתחות תקינה והן באוכלוסיית לקויי השפה. המחקרים מראים שדו־לשוניות איננה מובילה לעיכוב בשפה, אלא להיפך משמשת לא פעם זרו להתפתחות יכולות לשוניות במקביל בשתי השפות. ילדים דו־לשוניים נהנים מיתרון לא רק מבחינה לשונית אלא גם במטלות קוגניטיביות. כמו כן נוכחנו לדעת במחקרינו שאצל ילדים דו־לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית, דו־לשוניות איננה מהווה מכשלה ואף מקנה להם, במקרים מסויימים, יתרון על ילדים חד־לשוניים בעלי לקות שפה ספציפית, ולפיכך רצוי לעודד אותה ולתמוך בה.

